

Szentmártoni Szabó Géza

A Zrinias és Csokonai Arpadiasa

1651. szeptember 17-én Batthyány Ádám (1610–1659) németújvári várában katalógust készítettek az ott elhelyezett könyvgyűjteményről. A kéziratos jegyzék a főúr családjának körmendi levéltárában őrződött meg.¹ Az ekkor számba vett, nagyobbrészt magyar nyelvű könyvek egy fekete almáriumban, három polcon sorakoztak. Ezek címeit sorszámozva, alulról felfelé haladva, polconként sorolja fel a katalógus szövege. Az egyes tételek mellé odaírták azt is, hogy azok magyar, deák vagy német nyelvű könyvek voltak-e. A kolligátumok, azaz az egymással összekötött könyvek címeit az ibidem, azaz az ugyanott szóval jelölték meg.

Az alsó renden számba vett magyar könyvek között a 17. tételnél nyolc egybekötött könyv címe olvasható, közöttük az első ez: „Gyarmathi Balassa Bálintnak Thirsisnek Angelicával, Sylvanusnak Galatheával való szerelmekről szép magyar Comedia”. A következő, 18. tétel címleírása pedig a következő: „Adriai tengernek Syrenaia. Groff Zrini Miklósé Magyar.” A fekete almáriumban összeírt száznál is több könyvnek azonban mára teljesen nyoma veszett. A címleírások alapján azonosítható könyvek nagyobb részéből más könyvtárakban is akad egy vagy több példány, de van néhány olyan cím is, amely teljesen ismeretlen vagy csak töredékesen fennmaradt könyvet jelöl.

A katalógust készítő Batthyány Ádám nagyapja, a tudós Boldizsár (c. 1535–1590) és apja, Ferenc (1573–1625) egyaránt kapcsolatban álltak Balassi Bálinttal (1554–1594). A nálánál ifjabb Ferencsel bizalmas barátságot ápolt a költő, aki 1593-ban verseit is elküldte neki, sőt arra is megkérte, hogy adjon át egy gyűrűt Fulviának nevezett új szerelmének. Az ifjú barát, egy évtizeddel később, Balassi verseiből és komédiájából kölcsönzött mondatokat szőtt bele majdani feleségének, Lobkovitz Poppel Évának írt udvarló leveleibe. Nem csoda tehát, hogy a *Szép magyar komédia* egy ismeretlen kiadásának példánya is megvolt a család könyvtárában.² Batthyány Ferenc fia, Ádám pedig Zrínyi Miklóssal (1620–1664) ápolt szoros baráti kapcsolatot, erről tanúskodik a köztük lefolyt, hosszú évekig tartó levelezés is. Zrínyi azonban a Batthyány család levéltárában fennmaradt leveleinek egyikében sem hozta szóba irodalmi terveit.

Zrínyi Miklós 1650. május 3-án töltötte be a 30. életévét. Ebben az esztendőben kellett munkálkodnia azon, hogy addigra elkészült költői műveit

¹ A magyar könyvkultúra múltjából. Iványi Béla cikkei és anyaggyűjtése, sajtó alá rendezte és a függeléket összeállította Herner János, Monok István, Szeged, 1983, 268–273.

² Szentmártoni Szabó Géza, *Balassi Bálint barátai és a rejtélyes Fulvia*. = *Stephanus noster. Tanulmányok Bartók István 60. születésnapjára*, szerk. Jankovics József, Jankovits László, Szilágyi Emőke Rita, Zászkaliczky Márton, reciti, Bp., 2015, 189–197.

egy megkomponált kötetben, nyomtatásban kiadja.³ Eközben érte a fájdalmas gyász, szeptember 25-én meghalt a felesége, Draskovics Mária Euzsébia.⁴ December 21-ére, a szentilónai pálos kolostorban végbement temetésre meghívta Batthyány Ádámot is.⁵

Zrínyi 1650. október 25-én Csáktornyáról azt írta barátjának, hogy másnap „a postán” Grácba utazik, ahol akár személyesen is találkozhatnak, ahonnan azonban a következő vasárnapon, azaz október 30-án Bécsbe megy majd tovább. November 14-én pedig már Bécsből írt Batthyáynak, hogy pénteken, azaz 18-án, a postán el kell mennie onnan hazafelé, mégpedig a vele lévő Rákóczi Lászlóval (1633–1664) együtt.⁶ Rákóczi László segítségére lehetett az ügyek intézésében Zrínyinek, hiszen Bécsben nevelkedett és 15 évet töltött az udvarban.⁷ Nos, valószínűleg ekkor, a több mint kéthetes bécsi tartózkodása idején fordult meg Zrínyi az ottani könyvnyomtatónál, hogy megszervezze könyvének kiadását.

A XVII. század derekán Bécsben jelent meg a legtöbb magyar könyv. Zrínyi tehát kitaposott úton járt, amikor itt kívánta megjelentetni a könyvét. Bécs belvárosában, a mai Köllnerhofgasse helyén állt egykor a kölni kereskedők hatalmas belső udvaros épülete, a Köllner Hof, avagy az Aula Coloniensis. A magyarul Kolóniai udvarnak nevezett házrészében működött a város legjelentősebb tipográfiája, amelyet 1640–1674 között a lengyel származású Matthäus Cosmerovius (1606–1674) vezetett.⁸

Zrínyi könyvének a nyomdai munkálatai több hónapot vehettek igénybe. Az *Adriai tengernek Syrenája Gróf Zrínyi Miklós* című kötetet negyedréti alakban, 164 számozatlan lapon „nyomtatta Bécsben a Kolóniai udvarban Kosmerovi Máté, császár őfelsége könyvnyomtatója. Anno M.DC.LI.” Ennek a nagyon igényes módon készült könyvnek 1651 nyaráig kellett kijönnie a sajtó alól ahhoz, hogy ősz elején már ott lehessen Németújvárott, a fekete almárium polcán.

A *Syrena*-kötet ajánlással, előszóval, valamint két *Idilliummal* kezdődik, ezeket követi a tizenöt részből álló, 1566 strófás eposz, az *Obsidio Szigethiana*, azaz a *Szigeti veszedelem*. A könyv utolsó része igen változatos, hiszen egyrészt hosszabb-rövidebb szerelmi, másrészt vitézi és vallásos témájú epyllionok, illetve lírai versek követik benne egymást.⁹ A bukolikus költemények a Vergilius-kiadásokhoz hasonló elrendezésben kerültek a kötet elejére. Ezért

³ Bene Sándor, *Adriai tengernek Syrenaia Groff Zrínyi Miklós – a kötetkompozíció*, Irodalmi Magazin, 2014/4, 47–50.

⁴ Zrínyi 1646. február 11-én vette feleségül Draskovich Mária Euzsébiát.

⁵ Batthyány Ádámnak (Fordítás latinból), Csáktornya, 1650. december 6. = Zrínyi Miklós *Ősszes művei 2*, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1958, 137–138. (Az eredeti latin szöveg, 441–442.)

⁶ Batthyány Ádámnak, Csáktornya, 1650. október 25; Batthyány Ádámnak, Csáktornya, 1650. november 14. = Zrínyi Miklós *Ősszes művei 2*, 135–136.

⁷ Horn Ildikó, *Rákóczi László pályája (1633–1664)*, Hadtörténelmi Közlemények, 103 (1990), 2. szám, 61–90.

⁸ V. Ecsedy Judit, *Bécs: 17. századi nyomdafelszereléseink egyik forrása*, Magyar Könyvszemle, 121 (2005), 1. szám, 32.

⁹ Zrínyi Miklós *Költői művei*, sajtó alá rendezte, az előszót, a tanulmányt és a jegyzeteket írta Suhai Pál, Balassi Kiadó, Budapest, 2019.

kezdődhet az eposz a megelőző két szerelmi idillre való visszaütéssel: „Én, azki azelőtt ifiú elmével / Játszottam szerelemnek édes versével, / Küszködtem Viola kegyetlenségével...”¹⁰ Az eposz után ugyanúgy helyezkedik el a lírai verscsoport, amiként az *Aeneis* után függesztett *Appendix Vergiliana* sokféle darabja. Zrínyi ezzel a keretes szerkesztéssel a kötet túlnyomó részét kitevő eposzt egy lírai kompozíció részévé tette.¹¹

A címlap előtti, sokak által értelmezni próbált rézmetszetet, olasz előképet és a szerző utasításait követve, egy bécsi horvát mester, Georgius Subarich készítette.¹² Az emblematis rajzolat közepén egy hullámzó tengeren úszó vitorlás hajó látszik, az arcprofil formázó hajófar alatt uszonyos kormánylapáttal. Elöl két tengeri nimfa emelkedik ki a habokból.¹³ Egyikük felénk fordulva fésüldöklik, arcát a bal kezében tartott tükör által mutatja meg a taton ülő férfiúnak; a másikuk oldalvást fordul, a jobb kezével megfogja a gálya peremét, a baljával pedig gyöngykaplót kínál fel a rendíthetetlenül maga elé tekintő hajósnak.¹⁴ A bajuszos arcú, tolldíszes sisakú, páncélos vitézként ábrázolt hajós maga a szerző, aki jobb karjával hadvezéri botját, baljával pedig a vitorla kötelét markolja. Olyan ez a vitéz és gályája, mint a várból kilépő Deli Vid a *Szigeti veszedelem* XI. részének 57. strófájában:

Vid mégyen előttök, mint gálya tengeren,
Kinek sok vitorlája leveg az égben,
Mert rettenetesen strucctollat fejében
Mozgatja forgósziel, dárda forog kézben.

A dagadó vitorlára felírt könyvcím Gróf Zrínyi Miklóst nevezi az Adriai-tenger szirénájának, azaz szirénjének. A hajós szájától induló, az árbóc körül lebegő

¹⁰ Az *Aeneis* kezdő sora elé illesztett, kétes hitelű, „Ille ego, qui quondam gracili modulatus avena, / Carmen...” kezdetű négyesoros volt Zrínyi előképe.

¹¹ Bene Sándor, *Műfaji hagyomány és barokk szemlélet Zrínyi Miklós Szigeti veszedelem című eposzában = Kötelezők emelt szinten Balassitól Borbély Szilárdig*, szerk. Sebők Melinda, Papp Ágnes Klára, Török Lajos, Károlí Gáspár Református Egyetem, L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2019, 135–150.

¹² Kiss Farkas Gábor, *Imagináció és imitáció Zrínyi eposzában*, L'Harmattan, Budapest, 2012, 125–129.; Bene Sándor, *Szirének a térképen, Zrínyi Miklós, Zrínyi Péter és az irodalomtörténet földrajza = Határok fölött. Tanulmányok a költő, katoná, államférfi Zrínyi Miklósról*, szerk. Bene Sándor, Fodor Pál, Hausner Gábor, Padányi József, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2017, 40–45.

¹³ Catullus *Peleus és Thetis lakodalmáról* szóló epyllionja elején (LXIV, 12–18.) az aranygyapjú megszerzésére induló Argonauták hajóját csodálkozva veszik körül a vízből kiemelkedő félmertelen tengeri nimfák. – Vergilius *Aeneis*ének X. könyvében (217–248.) az Ida-hegyi fenyőfákat, amelyekből egykor Aeneas hajóhada készült, menekülésük közben Cybele istennő átváltoztatta tengeri nimfákká, akik ezek után a főhős hajóját körülúszták.

¹⁴ Ezek előképeit a középkor óta fésűvel és domború tükörrel ábrázolták, csupán a későbbiekben társítottak hozzájuk kagylót és kalárist, azaz korallt is. – Jacopo Zucchi (c. 1541 – c. 1596) *Amerika felfedezésének allegóriája* címmel fantáziadús, manierista képet festett 1585-ben a klárisok, azaz a korallok és gyöngykaplók halászatáról.

szalagon olvasható „Sors bona nihil aliud” jelmondatot az eposz IV. részének szerencse-leírása értelmezi bővebben.¹⁵ A teljes hajós jelenethez pedig a XIV. rész kezdete illeszkedik. Ott Zrínyi önmagát szerepelteti, amint iránytűvel a sarkcsillaghoz igazított hajóján kikötéshez készül, utalván arra, hogy az eposz is hamarosan befejeződik. A parton a szerző azon barátai váraognak, akiknek munkáját ajánlotta.

Zrínyi a nyomtatott könyv kéziratos előzményében, a zágrábi *Syrena-kóde*xben ezeket a személyeket meg is nevezte. A Lippay György érseket (1600–1666), Batthyány Ádámot (1610–1659), Nádasdy Ferencet (1623–1671), Csáky Lászlót (?–1655), Esterházy Lászlót (1626–1652) és az ifjú Homonnai Gyurkót bemutató strófák azonban kimaradtak a végleges szövegből. A kinyomtatott változatban az ő helyükre öccsének, Zrínyi Péternek (1621–1671) és Wesselényi Ferencnek (1605–1667) a magasztalása került.¹⁶ Rajtuk kívül egyedül Batthyány Ádám maradt benne a végleges szövegben, jóllehet a kézirat három strófája helyett csupán egy versszakkal:

Látom Bottyánit is vállalva országot
Támasztja, s romlásra nem engedi aztot,
És noha ő nem vár senkitől jutalmot,
Maga virtusából vesz elegendő jót.

A bécsi magyar kiadványok ekkoriban 2–300 példányban jelentek meg.¹⁷ Zrínyi Miklós azonban ennél jóval kevesebbet rendelhetett, hiszen ezt a könyvet, amelyet a magyar nemességnek dedikált, nem piaci terjesztésre szánta, hanem olyan előkelő ajándéknak, amelyet az ország főnemesei körében, személyes barátai között oszthat csak szét. Ezt igazolhatja az is, hogy csupán 34 ismert példány maradt fenn belőle, mégpedig különböző könyvtárakban. Az ország írástudó lakosainak nagy része nem is szerzett tudomást erről a könyvről, akikhez pedig eljutott a híre, azok elérhető példányok híján, kéziratos másolatokat próbáltak szerezni belőle. Az *Adriai tengernek Syrenája* 166 évig nem jelent meg újra, lassan az is elfelejtődött, hogy létezik.

Az 1651-ben kinyomtatott könyv telis-tele van nyomdahibával és több nyilvánvaló betűtévesztéssel. Szerencsére fennmaradt a könyv ma Zágrábban őrzött kézirata, a *Syrena-kóde*x, amelyben a szerző saját kezűleg javíttatta a szövegek egy részét még a kinyomtatásuk előtt.¹⁸ Zrínyi prózai írásai közül

¹⁵ Klaniczay Tibor, *Zrínyi Miklós*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1954, 240–244.; Marót Károly, „Adriai tengernek Syrenaia groff Zrini Miklos”, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 60 (1956), 475–477.; Borzsák István, „Adriai tengernek Syrenaia”, *Irodalomtörténet*, 47 (1959), 480–488.

¹⁶ Kovács Sándor Iván, *Mikor írta Zrínyi a Szigeti veszedelmet?*, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1983, 189–196.

¹⁷ V. Ecsedy Judit, *Egy ismeretlen „Syrena”-variáns és Kazinczy. Adalékok Zrínyi Miklós „Adriai tengernek Syrenaia” c. művének kiadástarténetéhez*, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1991, 3. szám, 235–251.

¹⁸ Zrínyi Miklós *Költői művei*, 1. kötet. *Források*, sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta Orlovsky Géza, ELTE BTK, Régi Magyar Irodalom Tanszék, [Budapest], 2015. (A két szöveg párhuzamos közlésével.)

csupán az 1663-ban készült, *Az török áfium ellen való orvosság* vált ismertté, amikor 1705-ben, II. Rákóczi Ferencnek ajánlva, Forgách Simon (1669–1729) kuruc tábornok kiadta, mégpedig a kolozsvári nyomdahely megnevezése nélkül.¹⁹ Ugyanezen írást 1790-ben, *Ne bánts a Magyar!* címmel, Zilai Sámuel (1753–1800) kollégiumi tanár Marosvásárhelyt jelentette meg.²⁰ Zrínyi többi lappangó prózai művének egyedüli másolata a Szabolcs megyei Tiszanagyfaluban, az ott birtokos Tolcsvai Bónis család öröklött javai között maradt fenn. 1855-ben innen került a kéziratos gyűjtemény, Bónisné Barnabásné Csébi Pogány Karolina (1821–1855) ajándékként, a Széchényi Könyvtárba (Quart. Hung. 412).²¹

Arany János azon sommás véleménye, hogy „Zrínyi megelőzte korát, de nem hatott rá; Gyöngyösi megtalálta a magáét és előbbre vitte”,²² azzal is magyarázható, hogy Zrínyi könyve olvasatlanul került a főúri könyvtárak polcára, s ezért azok, akik azt értékelhették volna, nem jutottak hozzá. A középnemes Gyöngyösi művei viszont széles körben ismertté váltak. A XVII. század második felében az olvasóközönség számára bizonyára idegenül hatott Zrínyi eposzáinak és verseinek a korábbi olvasmányaiktól jelentősen eltérő stílusa. Wesselényi Ferenc azok közé tartozhatott, akiket megajándékozott könyvével a szerző. Ezzel magyarázható az, hogy a nádor familiárisa, Gyöngyösi István hozzájutott a könyvhöz, s a saját epikus műveiben felismerhetőek a Zrínyi-imitációk.²³ A főúri költő, Liszti László is a *Szigeti veszedelem* olvastán kapott indíttatást Mohács-eposza megírására.²⁴ A *Syrena*-kötet sajátos oldalági hajtását hozta létre Zrínyi Péter (1621–1671), amikor lefordította bátyja könyvét horvát nyelvre, majd 1660-ban kiadatta azt Velencében.²⁵

A könyv példányainak hányatott utóéletét először egy katonatiszt, Csery-Clauser Mihály (1911–1979) tekintette át.²⁶ Ötven esztendeje, 1980-ban jelent meg a *Syrena*-kötet első hasonmás kiadása; az ehhez kapcsolt utószóban Kovács Sándor Iván (1937–2019) áttekintette a fennmaradt *Syrena*-kötetek sorsát és az azokból készült kéziratos másolatokat.²⁷ Az újabban előkerült példányokat Orlovsky Géza (1960–2017) vette számba.²⁸

¹⁹ Kovács Sándor Iván, *Forgách Simon „Áfium”-kiadása*, Magyar Könyvszemle, 1982, 9–18.

²⁰ *Ne bánts a Magyar!*, írta Gróf Zrínyi Miklós és most újonnan kibocsátott Marosvásárhelyen, M.DCC.XC.

²¹ Szentmártoni Szabó Géza, *Tiszanagyfalú*, Napút, 2018, 7. szám, 208–209.

²² Arany János *Összes művei*, XI. kötet. *Prózai művek 2. 1860–1882*, Németh G. Béla kiadása, Bp., 1968, 436.

²³ Kovács Sándor Iván, *Gyöngyösi Kemény-eposzáinak Zrínyi-imitációi*, Irodalomtörténeti Közlemények, 89 (1985), 4–5. szám, 389–414.

²⁴ Liszti László, *Magyar Márs, avagy Mohács mezején történt veszedelemnek emlékezete*, Bécs, 1653.

²⁵ *Adrianszkoga mora Syrena: Groff Petar Zrinski*, Stampana u Beneczih: pri Zamarij Turrinu, 1660.

²⁶ Clauser Mihály, *A Zrínyiász sorsa (1651–1859)*, Budapest, 1934.

²⁷ Kovács Sándor Iván, *Utószó az Adria tengernek Syrenaia hasonmás kiadásához*, Akadémiai Kiadó – Magyar Helikon, 1980.

²⁸ Zrínyi Miklós *Költői művei*, 1. kötet. *Források*, 34.

A *Syrena*-kötetről csak néhány említés történt a XVIII. század során. Spangár András (1677–1744) jezsuita történész Pethő Gergely *Magyar krónikájának* általa kibővített kiadásában (Kassa, 1738) az 1566-os szigeti ostrom kapcsán elmondta, hogy az ellenségre induló Zrínyi „harcolván a vár hídján megöletik. Jóllehet ezt a dolgot más gróf Zrini Miklós másképpen beszéli. Most nevezett ifjabb gróf Zrini Miklós száz esztendővel Szigetvár megvétele után írt ilyen titulust viselő könyvet.”²⁹ A pontos címleírást követően Spangár megjegyzi, hogy „ebben a könyvben már ez az ifjabbik Zrini Miklós Szulimán császárnak halálát ama Zrini Miklós grófnak, a szigeti vár főkapitányának, és annak kezének tulajdonítja; mintha ez ölte volna meg Szulimánt, és azután holt volna meg maga Zrini.” Ennek bizonyosságául idézte is a könyv praefatiójából a költő erről szóló magyarázó mondatait, majd „de halljuk verseit is” fordulattal, a *Szigeti veszedelem* XV. részéből, a Szulimán megöletését leíró három strófát (97–99.) közzé is tette:

Szulimán jó lóra ülni igen siet,
De bán gyorsasága már régen ott termett,
Tizet ottan levág császár segítségét,
Így császárnak oztán Zrini szólni kezdett:

Vérszopó szelendek, világnak tolvaja,
Telhetetlenségednek eljűtt órája;
Isten bűneidet tovább nem bocsátja,
El kell menned, vén eb, örök kárhozatra!

Így mondván, derekában ketté szakasztá,
Vérét és életét az földre bocsátá;
Átkozódván lelkét császár kiindítá,
Mely testét élteben oly kevélyen tartá.

Bod Péter *Magyar Athenás* (Szeben, 1766) című írói lexikonában így összegezte Zrínyiről a tudnivalókat: „Zrínyi Miklós horvátországi bán, híres vitéz nagyúr, akit a vadkan vágott le 1664-dik eszt. Volt ez Zrínyi Györgynek a fia, Miklósnak, aki Sziget várával együtt elveszett, unokája; akinek is históriáját igen eleven képzelődésekkel leírta, és Bécsben kinyomtattatta 1651-dik eszt. 4. Neve a könyvnek: *Adriai Tengernek Sirenaja Gróf Zrínyi Miklós.*” Bod a lábjegyzetben Spangár előbb idézett ismertetőjére utalt, ami azt is jelentheti, hogy ő maga nem látott példányt a könyvből. Ugyanő viszont megemlítette az 1705-ben Forgách Simon által kiadott *Török áfium elleni orvosságot* is.

A XVIII. század végén akadt egy olyan szerző, aki az *Obsidio Szigethianát* sajátosan újrahasznosította. A főként kortárs német szerzők könyveit fordító Kónyi János (?–1792), gróf Eszterházi Antal regimentjének strázsamestere, *Magyar hadi román, avagy gróf Zrínyi Miklósnak Sziget várban tett vitéz dolgai* (Pest, 1779) című könyvében a saját szája íze szerint újraversionálta az általa csupán tartalmilag kiaknázott eposz szövegét.

²⁹ Pethő Gergely, *Magyar krónika...*, kibocsátotta P. Spangár András jesuvita, Kassa, 1738, 280–281.

A XVIII. század tudós irodalmárainak körében, a bibliofil Ráday Gedeon (1713–1792) vette újra kézbe a *Syrena*-kötetet, amelyet „rhythmusaitól megfosztva”, először hexameterekre szándékozott átalakítani, majd pedig arra vetemedett, hogy *Gróf Zrínyi Miklós Sziget vára veszedelmének kötetlen beszédre való fordítása* címmel, az eposz több részét prózára írja át. Kivételt csak a török ifjú énekével tett, mert abból lírai verset formált. Gyöngyösihez szokott fülét később mégis áthangolta Zrínyi erőteljes verseinek szokatlan ritmusára. 1788. január 2-án már így nyilatkozott erről Kazinczy Ferencnek (1759–1831): „Írja az úr, hogy Zrínyi olvasására az én dicséretemből vágy; nem tagadom én azt, hogy én ezt a versszerzőt felette nagyra becsülöm és majd minden poétáinknak eleibe teszem.”³⁰

Ráday 1788. július 8-án az erdélyi tudósnak, Kovásznai Sándornak írt levelében ugyancsak megfogalmazta Zrínyit magasztaló véleményét: „úgy tartom, minden poétáinkat messze maga után hagyja. Gyöngyösinek ugyan simábbak és elaboráltabbak a versei, válogatottabbak a szavai a Zrínyiénél; sőt ebben őtet Zrínyi feljül haladja, hogy az retteneteseket rettentő szókkal, az szellemelesebbeket pedig ahhoz alkalmaztatott hangzással tudja elől adni. Hibának tartják némelyek Zrínyiben azt is, hogy versiben a hemistichumot nem mindenkor az hatodik syllabában teszi, de ő azt az olaszokat követve szánzándékkal cselekedte, és azki egyszer Zrínyi olvasásához hozzászókkott, nem botránkozik meg benne, ha azt comma szerént olvassa; sőt emellett szépséget is talál abban, hogy azáltal Zrínyi (melyet az mindenkor egyenlő hemistichum szokott okozni) a monotóniát elkerülte.”³¹ Ráday mutatványt is küldött Zrínyi verseiből. Zilai Sámuel 1789. január 21-én Marosvásárhelyt kelt, Rádaynak írt levelében közvetítette Kovásznai Sándor véleményét: „A Zrínyiből kiválogatott verseket olvasta tiszt. Kovásznai uram. Eléggé szerette, becsülte, de csak mégis a pálmát Gyöngyösinek láttatik adni.”³²

Egy aukció után, 1787. december 2-án, Ráday ezt írta Kazinczy Ferencnek: „Azmi Zrínyi Miklós Syrenáját illeti, igyekeztem azt megvenni, de minthogy azt éppen 6 forint 50 krajcárig verték fel, annyit érette ígérni annyival inkább sokallottam, hogy magamnak ezen munkája Zrínyinek két exemplárban vagyom meg, melyek közül egyikével, ha kedveskedhetem, szerencsémnek fogom tartani.” Kazinczy 1788 elején hozzá is jutott a felkínált példányhoz.³³ Kazinczyt, a Martinovics-féle összeesküvésben való érintettsége miatt, 1794. december 14-én letartóztatták, és csak hosszú, különböző börtönökben elszenvedett fogság után, 1801. június 28-án kapott kegyelmet. Ebben a hat és fél eszten-

³⁰ Gróf Ráday Gedeon *Összes munkái*, összegyűjtötte és bevezette Váczy János, Budapest, 1892.

³¹ Jancsó Elemér, *Adatok az erdélyi felvilágosodás történetéhez*, Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények, Cluj-Napoca, 4 (1960), 372.

³² Ladányi Sándor, *Zrínyi Török áfuma és Gyöngyösi verseinek XVIII. század végi kiadástörténeti problémáihoz*. Zilai Sámuel levelei Ráday Gedeonhoz (1787–1792), Irodalomtörténeti Közlemények, 79 (1975), 490.

³³ V. Ecsedy Judit, *Egy ismeretlen Syrena-variáns és Kazinczy. Adalékok Zrínyi Miklós „Adria tengernek Syrenaia” c. művének kiadástörténetéhez*, Irodalomtörténeti Közlemények, 95 (1991), 241.

dőben tehát nem tudta hasznát venni a Ráday Gedeontól ajándékba kapott *Syrena*-kötetnek.

Kazinczy röviddel a szabadulása után találkozott Csokonai Vitéz Mihállyal (1773–1805), ők már 1793 óta ismerték egymást. Csokonai 1801. július 19-én hosszú utazási beszámolót küldött Ongárról Debrecenbe édesanyjának, s örömmel írta le:³⁴ „Patakról Puky úrral által mentem Regmecre, s ebéden, és szemben voltam – – – kivel? – – – Kazinczy Ferenc úrral. Ő azelőtt két héttel szabadult ki több szenvedő társaival Munkácsról. Semmit sem változott; teste, elméje s kedve azon friss, azon ép, mint volt fogsága előtt.” A mester azonban utóbb fölüeny és lekezelő hangon nyilatkozott ifjú pártfogoltjáról *Pályám emlékezete* című önéletírásában:³⁵ „Puky István úr a pataki examen alatt megtudá itthonlétemet, s a nála sok holnapok olta lakó Csokonaival július 14-én kijöve hozzám. Ismertem volt mindkettejeket, s örvendezék látásoknak. De Csokonai az 1796-i diétán nagyon nem jó fényben mutatá magát. Megjelent ott, nem, mint Pindar a görögök játékaiban, hanem mint nem-fejér arcú hegedűseink, kiknek kedves, amit úgy nyernek. Nekem balul vevék csudálói, hogy ítéletemet diétai Múzsája s egyéb dolgozásai felől, melyeket neveken nevezni is kín, kimondottam, de arról nem tehetek. [...] vannak irigylést, csudálást érdemlő darabjai is, [...] Azok örök díszei literatúránknak. De az az édeskés *Földiekkal játszó* nem áll ezek közt. Nagy része Csokonai vétkének, csak annyiban övé, hogy mindent ada, amit tőle kívántak, s mindjárt adá, mihelyt kívánák, s talán még inkább az, hogy tovább nem élt, s vétkeit meg nem igazíthatá, igazíthatlan darabjait el nem égetheté.”

Kettejük kapcsolatáról, sok tekintetben eltérő ízlésükről sokat elárulnak ezek a mondatok.³⁶ Csokonait már Kazinczyval való személyes találkozása előtt foglalkoztatta a *Syrena*-kötet, amelyben főként az általa később *Zriniasnak* nevezett eposz érdekelte, olyannyira, hogy szerette volna azt nyomtatásban is kiadni. Ehhez viszont saját példányra is szüksége lett volna. 1800. december 20-án Debrecenből írt levelet az egyik legjobb barátjának, az akkoriban Tiszaigaron élő Puky Istvánnak (1778–1848).³⁷ Ebben a levelében hevesen érdeklődött a tőle remélt *Zrínyi-kötetről*:³⁸

„A Zrínyit vártam, édes Barátom; s várom: mindenfelől sürgetnek barátaim, jóakaróim s pártfogóim: magamra vállaltam kiadását, ohajtanék megfelelni szavamnak. Az egy Kazinczy és a pataki collegium bibliothecájában találtatik csak; az idevalóba – bármely számos is a magyar könyvekre nézve! – meg nincsen. – Én állók érte, ha mindjárt 40 forintnál alább ki nem kuporhatni is Sisári urambátyámtól.”

³⁴ Csokonai Vitéz Mihály *Összes művei. Levelezés, sajtó alá r. és a jegyz. Debreczeni Attila, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1999, 142.*

³⁵ Kazinczy Ferenc, *Pályám emlékezete*, sajtó alá rend és a jegyz. Orosz László, Magvető Kiadó, Budapest, 1956, 215–216. (*Negyedik könyv 1801–1804, Első szak 1801, 6.*)

³⁶ Ágh István, *Fénylő Parnasszus. Utak Csokonaihoz III.*, Hittel, 21 (2008) 5. szám, 6–39.

³⁷ Kilián István, *Csokonai és Puky István barátsága = A Déri Múzeum évkönyve, 1975, Debrecen, 1976, 617–646.*

³⁸ Csokonai Vitéz Mihály, *Prózai művek, összegyűjtötte, a szöveget gondozta és jegyzeteket írta Vargha Balázs, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1987, 418.*

A titokzatos Sisári úr példányát végül nem sikerült a költőnek barátjával megvételnie, csupán egy kéziratot tudott megszerezni a későbbiekben a *Syrena*-kötetből.³⁹ Ugyanakkor ő maga is kedvet kapott az eposzírásra. Ettől kezdve egy másik nagy tervet is dédelgetett, *Arpadiast* szeretett volna írni a magyar honfoglalásról.

Egy ilyen nemzeti eposz megírását Ráday Gedeon is eltervezte, amikor 1750 táján „német s francia szorosabb versmérték szerént szabatot” felező tizenkettesekben előhangot fogalmazott, *Árpádról írandó bajnoki énekek kezdete* címmel.⁴⁰ 1799-ben jelent meg Debrecenben Anonymus *Gesta Hungarorum*ának Mátyás István, Szatmár vármegye esküdtje által készített, második magyar fordítása, mégpedig a furcsa *Magyar Sunád* címmel.⁴¹ Ennek a könyvnek is ösztönző szerepe lehetett abban, hogy Csokonai, Csurgóról és egy szigetvári kirándulásról Debrecenbe hazatérve, éppen az 1800-as esztendő második felében kezdte tervezgetni egy honfoglalási eposz megírását. A témában való komoly elmélyedéséről tanúskodnak Gróf Széchényi Ferencnek (1754–1820) és az akkoriban a Festetics családnál nevelősködő Kulcsár István (1760–1828) szerkesztőnek 1802-ben írt levelei.⁴² 1799-ben, amikor „Csurgón a magyar históriából exament tett”, még ő is magáévá tette a göttingeni történészprofesszor, August Ludwig von Schlözer (1735–1809) és más német tudósok nézetét arról, hogy a magyarok nincsenek rokonságban a hunokkal. „Az Árpád plánumán való gondolkodás” ismertette meg vele a külföldi és magyar kutatási eredményeket, s térítette más irányba korábbi elgondolásait. Mindent mérlegre téve, eposzához végül „Béla király nevetlen íródeákját” választotta vezérfonalnak. Sommás véleményéhez, „A németeknek minden erőssége csak tagadó, állítót benne nem találtam”, a *Zrínius* VI. részében, a 29–30. strófákban található érzelmi megerősítést:

Bízol-é németben, te okos horvát bán,
Hogy hamar segítséget küld néked talán?
Német, mely tégedet az föld alatt kíván
Lenni, segítséget hoz kárával talán?

Ki nem esmérheti német barátságát,
Leginkább magyarhoz gonosz akaratját?
Hogy gyűlöli német az magyar katonát,
Ha akarod, adok néked ezer példát.

³⁹ Fennmaradt egy debreceni diák, Székely Péter 1802-ben készített másolata a *Szigeti veszedelem*ről. Ismertette: Pap Károly, *Egy ismeretlen Zrínyiász-másolat*, Irodalomtörténet, 6 (1917), 49–52.

⁴⁰ Gróf Ráday Gedeon *Összes munkái*, összegyűjtötte és bevezette Váczy János, Budapest, 1892.

⁴¹ *Magyar Sunád, avagy I. Béla királynak nevetlen író-deákja*, kit ősi édes emlékezet oszlopául az ő hét fő magyar vezérekéről írt deák históriájából magyarba öltöztetve előállított Szatmár vármegye egy legkisebb hites tagja M. M. I., Debrecen, 1799.

⁴² Csokonai Vitéz Mihály *Összes művei*.: Levelezés, 190–193.

1801 februárjában Nagy Gábornak és Görög Demeternek Debrecenből küldött levelet, amelynek nyitó sorai szerint magánosságában rászánta magát arra, „hogyan jelesben Árpádról írandó epopoeiámat annál jobban elkészíthetvén, haldokló nemzetemnek szájába egy végső hattyúi éneket adhassak a Duna és Tisza nádasai mellett, és hogy egyszóval hazámnak, vagy legalább a maradéknak haszonra való nézés nélkül szolgálhassak”.

A költő 1802. január 9-én Révkomáromban szerkesztette meg Széchényi Ferenc grófnak szóló ajánlását, amelynek előbeszédében aggodalmának adott hangot a rokontalan magyar nyelv elhanyagolt állapota miatt:

„Nem vetek néki száz esztendő, hogy ennek a sokféle nemzetnek zavarékjában olyatén sorsra fog jutni, mint ezelőtt nem sokkal a burkusok ősi nyelvek; és csáktornyai hérónkról s bárdusunkról is, – ki ne tisztelné Zrínyit? Ki ne tisztelné az *Ádriai tenger Sirénáját?* – úgy fog a jövő emlékezni, mint mi a győzedelmes celták Ossziánjáról. – Az Isten mentsen meg!!!” Az irodalom hasznáról szóló elmélkedésének további részében másik példát hozott elő: „Valóban, nálunk is több magyart szoktatott olvasásra Gyöngyösinek a *Murányi Venusa*, mint az Apácai Csere János minden *Encyclopaediája*.”

Csokonai nem először írta le ezeket az aggó sorokat. Korábbi változatokat 1797. november 8-án fogalmazta meg a gróf Koháry Ferencnek (1767–1826) szóló ajánlólevele előbeszédében:

„Nem vetek néki száz esztendő, hogy ennek a sokféle nemzetnek zavarékjában olyatén sorsra fog jutni, mint ezelőtt nem sokkal a kunoknak ősi nyelvek; és Gyöngyösi Istvánunkról is úgy fog a jövő világ emlékezni, mint mi ma a győzedelmes keltáknak Ossziánjáról. – Az Isten mentsen meg!”

Nagy változás ment tehát végbe a költő gondolkodásában az eltelt három esztendő alatt, hiszen az előbeszéd első példájában Gyöngyösi István (1629–1704) nevét felcserélte a csáktornyai hős és költő Zrínyi nevével, illetve a *Syrena*-kötet említésével. A második korábbi példa, Gyöngyösi és a *Murányi Venus* recepciójának említése azonban változatlan maradt. Csokonai tehát addigra megérett a döntésre, Zrínyit előbbre sorolja Gyöngyösinél, akinek csupán népszerűségét nem vitatta a továbbiakban. A *Zrinias* példája bátorította abban a szándékában, hogy továbbra is tervezgesse a maga honfoglalási eposzát. 1803-ban ugyancsak Széchényi Ferenc grófnak írt erről:

„Már hozzáfogtam az Árpád megtelepedése felől való heroicum poémámhoz, melyen holtig dolgozok. Tartoztam ezzel egy nagy és fő kötelességemnek. Különben volna-é jussom a magyar névvel büszkélkedni?”⁴³

Csokonai *Lilla, érzékeny dalok három könyvben* című kötetének kéziratát 1803-ban küldte el Kassára, ahol a nyomdásszal való sok huzavona után, a kiadás végül elmaradt. A szerző a könyvet eredetileg 1803. február 16-án, Debrecenben keltezve, gróf Erdődy Zsigmondné, született Tolnai Festetics Mária asszonynak ajánlotta. A kapcsolódó előbeszéd vége, okafogyottá válva, kimaradt az 1808-as nagyváradi kiadásból; ezért csupán a kéziratban olvasható a már ismerős ígélet: „Reményem, hogy [...] az apróságokon keresztülésven, magánosságra szentelt életemnek további minden részét Árpádról és a magyarok kijöveteléről írandó epopoeámra fordíthatom.”

⁴³ Csokonai Vitéz Mihály, *Prózai művek*, 484.

Csokonai a történettudós Johann Christian Engelnek (1770–1814) 1803. április 27-én Debrecenből írt levelében ennél már pontosabban körülírta tervét:

„Ugyanis már három vagy négy esztendeje, mióta a történelmi, geographiai és antiquarium documentumokat gyűjtögetem a magyarok régi hazájáról s más nemzetekkel való atyafiságáról, szokásairól és e mostani Magyarországra lett megtelepedésekről; avégre, hogy nemzetemet jövendőben egy epopoeiával ajándékozhassem meg, melynek titulusa *Árpád, vagy a magyarok kijövetele*. [...] Ami a kijövetelnek és országfoglalásnak történelméről illeti, abban egészen az *Anonymus Belae regis notariust* nyomozom.”

Hasonlóképpen írt 1803. július 17-én Debrecenből gróf Festetics Györgynek (1755–1819) is: „Kímélnem kell magamat, hogy egy nagy poémámnak elvégezésére kisajtolt ereimet még egyszer öszveszedhessem. *Árpád* ez, vagy a magyarok kijövetele, melyet Homér és Virgil mustrájok szerint kidolgozni szándékozom, s ha Isten életemet megtartja, és egészségemet helyreállítja, rajta Virgilként holtom napjáig munkálkodom. Azért sietnék örömezt lyricumjaimnak s egyéb apró munkáimnak, s azután fordításaimnak is kiadásával. – Ezen hetekben közrebocsátom *Árpádról* való heroicumomnak skizzét és kritikáját.”

A közrebocsátásból nem lett semmi. 1803-ban az *Árpád, vagy a magyarok megtelepedése* című eposzból, azaz a sokszor emlegetett *Arpadiasból*, mindössze 51 hexameter-sor készült el. A csak másolatokban fennmaradt verszetből az első hét sort idézzük:⁴⁴

Rettentő hadakat, vért és egy nemzeti szörnyű
Bajnokot éneklek! – s a' bús Hadak Istene bátor
Hét fő hadnagyait! – kik a' maga lakta helyéről
Egy isten vezetése alatt bújdosni kiindult
S mind földön, mind a' vizeken, mind ellene támadt
Harcaiban nagyokat szenvedt európai legszebb
Nemzetet, a' Pannon boldog mezejére vezették!

A szerző ehhez mellékelte a rövid kritikai rajzolatot, azaz a 12 könyvre tervezett nagy magyar eposz részletes tartalmi kivonatát, amely fő vonulatában *Anonymus Gesta Hungarorum*ának elbeszélését követi. Az egyik kivonatot idézem.

„A II. könyv: A fejedelemné kívánságára *Árpád* nemzete történeteit beszéli el a Lebedinél való csatáig. Nevezetesen, hogy ők legrégebb nemzete a világnak, hogy *Attila* az ő nagyatyjok, hogy nevezettek ők magyaroknak és kászároknak, hogy csalogatta őket egy ismeretlen isten, és az ő nagyatyjuk földjének visszavételére, hogy vette rá az útra, hogy indultak ki, micsoda ceremóniákkal éltek, hogy jöttek az *Etel* vizén keresztül, hogy tanyáztak a *Tanaisnál*, mint telepedtek meg a *Boristenesnél*, és mint áldoztak ott, mint voltak ott három esztendeig a kászárok szomszédságában, s hogy indultak *Kióv* felé, és mint vették meg *Kióvot*.”

⁴⁴ Csokonai Vitéz Mihály *Összes művei. Költemények 5, 1800–1805*, sajtó alá r., bev. és jegyz. Szilágyi Ferenc, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2002, 241–242; 863–911.

Csokonai lelkesedett a *Zríniasért*, mégsem gondolt arra, hogy hexameterek helyett, neki is négysarkú tizenkettesekben kellene megénekelnie az *Arpadiast*. Nem tehetette, hiszen a klasszicizmus divatja megkövetelte ebben a műnemben az időmértékes verselést. A komikus Dorottya-eposz is jól mutatja, hogy ő a rimes magyar verselésben tudott igazán remekelni.

Az *epopoeáról közönségesen* című, kéziratban maradt tanulmányában részletesen szemlélte az európai irodalomban létrejött eposzok mindenféle nemét. A vitézi epopoeát az *Iliásztól* kezdve Klopstock (1724–1803) *Messiásáig*; az általa furcsa epopoeának nevezetteket pedig az ógörög *Békaegérharctól* kezdve Alessandro Tassoni (1565–1635) *Az elragadott vödör* (*La secchia rapita*) című művéig tekintette át, hogy ezek után a maga *Dorottyájára* fordíthassa a szót. Ennek ismertetését követően szögezte le: „En Árpád írója akarok lenni; de ha azokat az elögyakorlásokat sem rejtem el nemzetemtől, amelyek Múzsámat a nagyobb próbákra mérésztítették: talám nem vétek sem magyar literatúránknak, sem Árpádnak, sem önmagamnak becsülete ellen.”

Csokonai 1803. február 6-án, Debrecenben írta meg az 1799 óta készen levő *Dorottyájához* az előbeszédet. Ebben rövidre fogottan ismertette az előbbieken vázolt, Árpádra való rajzolatának és kritikájának főbb gondolatait. Többek közt kitért az ott vitézinek és furcsának nevezett eposzi formákra is:

„Vitézi. Ezt jobban szeretem a bajnokinál a heroicum kitételére, noha nem ragaszkodom belé makacsul. [...] Írtam erről az Árpád név alatt írandó epopoeámnak rövid rajzolatában és kritikájában, mely reménylem, nem sokára kijöhet. Addig a tudni kívánó olvasótól egy kevés várakozást kérek.

Furcsa. Ez nekem nem annyit tesz, mint comicum. Az Árpádra írott kritikámban ennek az elnevezésnek is okát adom, s kérem, hogy akik benne meg találnak ütközni, függesszék fel addig recensiójukat, míg az említett kritika kézre kerülhet. – Ott az epopoeának tudományát bővebben előadom; most csak arról szólok egy keveset, milyen móddal kívántam légyen ezt a Dorottya nevű furcsa epopoeát formájához alkalmaztatni.

Magában a vitézi epopoeában már sok próbát tett hadi dolgokban gyönyörködő nemzetünk, melyek között a belső érdemre nézve legderékabb gróf Zrínyi Miklósnak, ama szerencsétlen vadásznak *Ádriai tenger Sirenája*, melyet vitéz nagyatyjának, a Szigetvárbán elesett gróf Zrínyi Miklósnak tetteiről szerzett, és amelyet én, minthogy csak kevés és nem kapható régi rongyos exemplárban lappang a nagyobb könyvtárakban, szándékozom Árpád kidolgozása előtt, históriai és aestheticus commentáriussal kiadni, ha az Isten egészségemnek s csendes életemnek kedvezend. – A közép, vagy bajnoki epopoeában már nem csak próbákat, hanem valósággal szerencsés csinálmányokat is mutathatunk anyai nyelvünkön.”

Csokonai tehát az Árpádról szóló nagy vállalkozásához szerette volna előkép gyanánt, ráadásul jegyzetekkel is ellátva, kiadni a szigeti eposzt a *Syrenakötetből*. A *Dorottya* első kiadása, az imént idézett előszóval, 1804 nyarának elején, Nagyváradon jelent meg. Csokonai 1804. június 14-én Debrecenből írt levelet Kazinczynak, amelyhez 20 példányt mellékelte a nyomdából frissen megérkezett könyvből. Magában a levelében pedig elbeszélte neki egykori, még 1800 májusában Szigetvárott tett látogatását, amikor a vár és a város birtokosánál, ifjabb Tolnai Festetics Lajosnál (1772–1840) vendégeskedve, bejárta

a történelmi színhelyeket. Ezt követően pedig részletesen ismertette a szigeti eposz kiadásáról szóló tervét.⁴⁵

„Zrínyinek nyomtatott exemplumát még eddig nem keríthettem, és csak egy hűséges apographummal élek. Régi célom már nékem ennek kiadása, egyidős az Árpád felől való gondolatommal. Mikor Csurgóról haza utaztam örökös privátusság votuma alatt, Szigetvár felé kerültem, és a nemes lelkű Festetits Lajosnál 2 napot töltöttem, hogy céloomhoz képest ennek a dicsőséges magyar epopoeianak scenáját öszvejárhassam. El is mentem a várhoz, a tábor helyéhez, a Szulimán táborig rezidenciájához az uraság kocsján, aki azt is megígérte, hogy a Szigeti parochiale templomnak (török moschéé volt) hemisphaerica cuppoláján lévő pompás festést, mely a Zriniás foglatját adja elő, a könyv elibe lerajzoltatja. Ennél még többet ajánlott Gróf Festetits György őnagysága, aki a hős Zrínyinek, s a poéta Zrínyinek valóságos képeket, melyek a csáktornyai várban in originali megvannak, számomra megígérte. Eszerént, ha az én szándékom szerént az említett epopoeia egy critica dissertatióval, az epopoeiának fundamentomával, és précis-ével, az író életével (kivált Sacy szerént);⁴⁶ az originalis verses textussal és a mellé tejendő prosás metaphrasissal, historico-aestheticus commentariussal, és személyeket s dolgokat befoglaló kettős indexsel nyomtatódik ki; s annál fogva két jó kötetre terjed: igen szép lesz az 1-ső kötet előtt a hős Zrínyi képe, a szigetvári templombéli históriás képpel, a 2-dik kötet előtt pedig a poéta-héros Zrínyié, a szentilonai erdőben lévő és még ma is épen álló keserves monumentummal, s a t. – De ez az én nagy ideám csak akkor indulhat meg, – 5 esztendőttől fogva tartó planumom után, – mikor Árpádhoz kezdhetek, azaz, mikor kiadván egymás után apród darabjaimat, epicus circulusomba belé lépek. A censurák és typographiák lassúsága esztendőket lopa el tőlem közelebb is.”

Csokonai a levél további részében kitért a saját eposzáról szóló, másoknak is megígért kommentárra: „Most extrahálom közelébb ezt a kis dissertatiómat, melynek címje: *Rövid kritikai rajzolatja egy nagy magyar epopoeiának, melynek neve, Árpád, vagy a magyarok megtelepedése*. Ezt még a jövő hónapban in extractu 2 árkusban ki szeretném adni, hogy addig is, míg egész erővel belé foghatok, a hazabéli tudósok javának ingyen megküldözhetném, s felőle való opiniókat, tanácsadásokat, tudósításokat és segedelmeket megnyerhetném. Ezen én holtig akarok dolgozni, és e célra kuporgatni egy kis pénzt, hogy magamnak egy kis kertet, másfél szobát, és 10–12 históriai könyvet szerezhsek.”

Csokonai Zrínyi iránti érdeklődésének felkeltésében tehát nagy szerepe lehetett a Szigetvárra tett egykori kirándulásának. Azok az élmények, amelyek az ott eltöltött két nap leforgása alatt érték, készíthették arra, hogy éppen az 1800-as év végén próbált magának példányt szerezni a *Syrena*-kötetből. Ő tehát úgy tervezgette a *Zriniás* kiadását, hogy az eposzban elbeszélte történet színhelyét maga is bejárta. Talán akkor még ismerhették „Szulimán táborig rezidenciájának” valódi helyét is, amelyet mostanában sikerült csak újra azono-

⁴⁵ Csokonai Vitéz Mihály *Összes művei. Levelezés*, 299–301; 895–867.

⁴⁶ Claude Louis Michel de Sacy, *Histoire générale de Hongrie, depuis la premiere invasion des Huns, jusqu'à nos jours*, II., Paris, 1778.

sítani. A város plébániatemplomává átalakított egykori török dzsámi kupolája épen megmaradt. Ennek belsejét Dorffmaister István 1788-ban készült freskója borítja be, amelyet még az idősb Festetics Lajos (1732–1797) rendelt meg a híres soproni festőtől.⁴⁷

Kazinczy 1804 nyarán már a Török Sophie-val (1780–1842) novemberben kötendő házasságára készülődött, ezenközben a *Lilla*-kötet kiadása ügyében is lépéseket tett a kassai nyomdásznál. Csokonai pedig, amikor a maga kiadási tervét 1804 nyarán ismertette, bizonyára nem sejtette, hogy segítőkész atyai barátja már 1803 őszén próbát tett a nagyváradi cenzornál a *Syrena*-kötet újrányomtatása ügyében. Kazinczy ezen akciójáról az 1803. december 9-én Érsemlyénben kelt, Kiss János (1770–1846) evangélikus lelkésznek és költőnek írt levele tanúskodik:⁴⁸

„Zrínyi Miklósnak Adriai Syrenáját recudáltatni akarván, a könyvet beküldém neki, s kértem, hogy ne is fáraszsa magát megolvasásával. Régi lévén a könyv, illő, hogy jó vagy rossz, a maga integritásában adassék ki. E három strófát törle ki csak, egy illetlen képpel («fehér sima hasad») s reá írja az Admittitur-t, A *Zrinias*. Hatodik ének. Stropha 29.” Kazinczy itt idézte a cenzor által kihagyásra ítélt, a németek hamis barátságát kárhóztató, 29–31. strófákat. Az „illetlen képet” pedig az *Orfeus* 21. strófájából kellett volna kihúzatnia.

Csokonai 1805. január 28-án bekövetkezett halála miatt nem valósult meg a négy esztendőn át tervezgetett *Zrinias*-kiadás; az azzal párhuzamosan dédelgetett saját eposz, az *Arpadias* megírása pedig örökre elmaradt.

Kazinczy ezután még tizenegy évig várakozott a *Syrena*-kötet kiadásával. 1809-ben, *Berzsenyijéhez* írt jambikus költeményében, miután Gyöngyösi és Tinódi verselését elmarasztalta, Zrínyit ekként emelte magasba:

Elhalhatatlan fényt ezen nyere,
Ki majd dicső ősenek hős elestét,
Majd a' kemény lány csüggesztésit dallá,
S egünkön Zrínyi csillagként ragyog.
Kevésbé könnyü, mint volt Gyöngyösi,
Jóval tanúltabb, s fentebb szárnyalásu.
S e' versnem hordja Zrínyinek nevét.

Kazinczy nem valósította meg Csokonai gondosan kidolgozott tervét, annak csupán néhány külsődleges elemét hasznosította,⁴⁹ amikor 1816-ban Pesten, két kötetben kiadta Zrínyi Miklós akkor ismert „minden munkáit”.⁵⁰ Három év múlva, „Sz[éphalomban,] Mártz. 11-dikén 1819.” dátummal, G. H. I. monogram

⁴⁷ Galavics Géza, *A szigetvári Dorffmaister-freskó és a Festetichek = Koppány Tibor hetvenedik születésnapjára. Tanulmányok* (Művészettörténet – műemlékvédelem 10.), szerk. Bardoly István és László Csaba, Országos Műemlékvédelmi Hivatal, Budapest, 1998, 309–318.

⁴⁸ Kazinczy Ferencz *Levelezése, III. kötet, 1803–1805*, közléteszi Váczy János, Budapest, 1892, 133–135.

⁴⁹ Békési Gábor, *Csokonai megvalósult tervezete: Kazinczy Zrínyi-kiadása*, Irodalomismeret, 10 (1999), 221–227.

⁵⁰ Zrínyinek *Minden munkái, I–II*, kiadta Kazinczy Ferenc, Pest, 1817.

mögé rejtve, megjelentetett Pesten egy kis füzetet, amely a kiadásából elmaradt előszó pótlására készülhetett, és amelyet vélhetőleg utólag eljuttatott a barátainak.⁵¹ Itt mondta el, hogy Trattnert Zrínyi verseinek kiadására nem a nyereség reménye indította, „mert előre lehetett látni, hogy Zrínyit sok olvasó még rossz verselőnek is fogja tekinteni a nem tiszta rímek és a nem mindenütt követett vágvány miatt”. Egyúttal így mentegődött: „az újabb nyomtatás mellől, a kiadónak erdélyi útja miatt, elmaradott a Zrínyi élete, és az a parallela, amelyben ez Zrínyit, a Virgil és az olasz epicus Tasso tanítványát; és Gyöngyösit, az Ovidét, összehasonlítja”.

Kazinczy mindezeket igyekezett röviden elmondani, a prózai szövegbe pedig hozzáadta azt a korábban írt versét is, amelyet 1811. május 22-én, Széphalomban kelt levelében küldött el Berzsényi Dánielnek, mégpedig ezzel az ajánlással: „Vedd itt Zrínyimet, mely az én mívem ugyan, de magának szavaival.” Ez a költemény a prosopopoeiát, azaz a megszemélyesítést alkalmazva,⁵² Zrínyi stílusát ügyesen imitálva, időrendben áttekinteti a költő egész pályafutását.⁵³ Ebben a „Marsnak sisakjában gilicék költenek” kezdetű versben az elmés szerző a harmadik és a hatodik strófát magától Zrínyitől vette kölcsön (*II. Idillium*, 15. és 13.). A 12–13. strófákat idézzük a versből:

Aeneidost Máró írta tíz tél alatt,
Szépatyám nagy tettét én csak egy tél alatt.
Nem hasomlítom én Máróhoz magamat,
De én professióm versnél vár nagyobbbat.

Azkit írtam, írtam csupa mulatságért;
Jutalmat nem vártam, nem is várok azért.
Írtam amint tudtam. Ha gúnyolsz munkámért,
Tökéletességre, gondold, hány dolog ért?

Kazinczy kis tanulmányának sommás összegzésével, amely tíz évvel korábban *Berzsényihez* írt versének Zrínyit magasztaló sorait visszhangozza, akár Csokonai is egyetérthetett volna:

„Gróf Zrínyi Miklós [...] nagy volt közöttünk mint polgár, nagy mint katona, nagy mint poéta és mint prosaista. Pázmánnal és Káldival együtt minden régebbi íróink között ő volt a leglelkesebb; nem oly könnyű és sima, mint a későbbi Gyöngyösi, de ennél sokkal tanultabb s poetai teremtő erőben sokkal gazdagabb, s nyelvére nézve is sokkal tiszteletesebb. A bucolicumokban is ő volt, és az őtet követő Faludi, közöttünk legnagyobb, s a mezei Muza éppen úgy lelkesítette, mint a hadi.”

⁵¹ Kosjár Márton, *Kazinczy elfelejtett Zrínyi értékelése*, Irodalomtörténeti Közlemények, 63 (1959), 515–517.

⁵² Szentmártoni Szabó Géza, *Balassi búcsúverse és a prosopopoeia a XVII–XVIII. század magyar nyelvű költészetében*, Irodalomtörténet, 35/85 (2004), 173–211.

⁵³ Békesi Gábor – Sváb Antal, *Kazinczy Zrínyi-centója*. = *Széphalom 9, a Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve*, Sátoraljaújhely, 1997, 7–18.

